

# ATHANASİUS VE İZNIK KONSİLİ\*

Hasan DARCAN<sup>\*\*</sup>

## Öz

325 yılında gerçekleşen İznik Konsili, Hıristiyanlık içerisinde ilk kez resmi bir söylem ile sonuçlanmıştır. Bu yüzden olsa gerek o, Türkiye’de yapılan erken dönem Hıristiyanlık araştırmaları içinde diğer konulara nispetle kendine daha fazla yer bulmuştur. Konsilin en önemli kararı Baba ile İsa arasındaki öz bakımından ilişkinin aynıyetini ifade eden homoousios (*aynı öz*) terimidir. Ancak bu terimin konsil sonrasında beklediği ilgiyi gördüğünü söylemek biraz zordur.

**Anahtar Kelimeler:** Athanasius, İznik Konsili, Arius, Konstantin, Hosius, Homoousios.

## Athanasius and The Nicaea Council

### Abstract

The Nicaea council which took place in 325, resulted in the first formal creed in Christianity. This maybe why the Nicean Council has more value in the studies of early Christianity in Turkey. The most important decision occurred from this council was regarding the connection between the Father and Son in their same exact natures, simply referred to as homoousios (*same substance*). However, it is difficult to say that this term has drawn expected interest after council.

**Keywords:** Athanasius, Nicaea Council, Arius, Constantine, Hosius, Homoousios.

## Giriş

İznik Konsili, Hıristiyanlık tarihi ve teolojisi içinde çok önemli bir konuma sahiptir. Onun bu konumu kazanmasında ilk ekümenik (genel) konsil olmasının ve ilk derin tartışmalara ev sahipliği yapmasının etkisi büyüktür. Ayrıca konsilin meydana getirdiği etkinin dünden bugüne uzanan tesirler göstermesi ve kararlarının tartışılır olması, onu daha da ehemmiyetli kılmaktadır.

Nitekim İznik Konsili’ne kadar Hıristiyan dünyada gözüken tüm kredo ve inanca dair ifadeler yerellik arz etmektedir. Bu yüzden de her bir anlayışın otoritesi, içinden çıktığı yerel kilisede geçerlidir. Ancak Hıristiyan teolojisinde İznik Konsili ile beraber gelenekler temellenir ve ilk kez resmi bir söylem oluşur.<sup>1</sup>

Şimdiye dek ülkemizde İznik Konsili hakkında yapılan çalışmalar önemli boşlukları doldurmasına rağmen, pek çok boyutu olan böyle bir konsili an-

\* Bu makale, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsünde yapılan *Athanasius ve İsa Anlayışı (Kristolojisi)* adlı Doktora tezinden istifade edilerek hazırlanmıştır.

\*\* SBE, Dinler Tarihi Bilim Dalı Doktora Öğrencisi (hdarcant26@hotmail.com)

1 J.N.D. Kelly, *Early Christian Creeds*, Great Britain: Continuum, Third Edition, 2008, s. 205-207.

lamlandırma adına farklı araştırma sahalarının bulunduğu da bir gerçektir.<sup>2</sup> Bu makalede, konsile dair çizilecek genel çerçevenin yanı sıra, dördüncü yüzyılın en önemli kilise babalarından birisi olan ve İznik Konsili'ne damgasını vuran İskenderiye Piskoposu **Athanasius**<sup>3</sup> (328-373)<sup>4</sup> ve eserleri penceresinden konsil incelenecek, **Arius**<sup>5</sup> ve **Konstantin'in** (306-337), konsildeki rolleri mercek altına alınarak konsil kararları tetkik edilecektir. Kararların alınmasında kimlerin etkin rol oynadığının tespiti yapıp, kararların sıhhati eleştirel olarak ele alınacaktır. Böylece konsilin ve erken dönem Hıristiyanlığının anlaşılmasına mütevazı bir katkı yapılacaktır.

## 1. Konsil Öncesi Durum

Konsil öncesi İskenderiye kilisesine bakıldığında Arius sebebiyle oluşan ihtilaf ve gergin bir hava göze çarpmaktadır. Bu havanın nasıl ve ne zaman ortaya çıktığı hakkında farklı yorumlar bulunmaktadır. İhtilafın ortaya çıkışının tarihini ve sebebini belirlemek her ne kadar zor olsa da ilk anlaşmazlığın, 318 yılında, piskopos Alexander'la, Arius arasında bazı teolojik meseleler ve ikilinin cemaat üstündeki otorite yetkisi üzerine başladığı söylenebilir.<sup>6</sup> Theodoet'e göre problemin sebebi, Arius'un, Achillas sonrası (312-313)

- 2 Bu çalışmaların önemli olanlarından bir kaçı: Mustafa Sinanoğlu, "Hıristiyan ve İslam Kaynaklarında Tartışmalı Bir Dinî Toplantı: İznik Konsili", *İslam Araştırmaları Dergisi*, 2001, sayı: 19, s. 1-16; Turhan Kaçar, "Roma İmparatorluğu'nda Kilise Konsillerinin Siyasallaşması: İznik Örneği", *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2002, cilt: 2, sayı: 1, s. 1-18; Alparslan Yalduz, "Konsillerin Hıristiyanlık Tarihindeki Yeri ve İznik Konsili", *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2003, cilt: 12, sayı: 2, s. 257-296; İsmail Taşpınar, "I. İznik Konsili (325) ve İslam Kaynaklarındaki Yeri", *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2004, sayı: 26, s. 23-44.
- 3 Bazı dönemleri sürgünde geçmek üzere, 328-373 yılları arası İskenderiye piskoposluğu yapan, ilahiyatçı, kilise babasıdır. Doğum tarihi net olarak bilinmemekle beraber M.S. 297 yılı genel kabul edilen görüştür. Günümüz Hıristiyanlarına göre ortodoks çizginin korunması ve teşekkülünde etkisi olmuştur. 373 yılında vefat etmiştir.
- 4 Makalede parantez içersinde verilecek tarihler aksi bir durum belirtilmedikçe piskoposlar için, piskoposluk yıllarını; imparatorlar içinse yönetimde oldukları süreçleri gösterecektir.
- 5 256 yılında Libya'da doğduğu kabul edilen bir Hıristiyan teologudur. Kilise tarihinde oluşturduğu heretik akım ile bilinir. Oğul'un yaratılmış olduğunu bundan dolayı da Baba ile eş değer bir Tanrı olmadığını iddia etmiştir.
- 6 Peter J. Leithart, *Athanasius*, Usa: Baker Academic, 2011, s. 1; Virginia Burrus, "The Heretical Woman as Symbol in Alexander, Athanasius, Epiphanius, and Jerome", *The Harvard Theological Review*, 84/3, 1991, s. 233. Aslında bu tarz bir ihtilafın ortaya çıkması Hıristiyanlık için kaçınılmazdı. Çünkü Hıristiyanlık, Konstantin'in 313 yılında yayınladığı Milan Fermanı'na kadar Yahudi ve Romalılardan sürekli baskı görmüştü. Ancak bu tarihten sonra serbestliğe kavuşmasıyla Hıristiyanlar görüşlerini açıktan söyleme fırsatı bulmuşlardır. Ortamın bu şekilde şeffaflaşması, onların kendi içlerinde de var olan farklı görüşler üzerindeki sis bulutlarını ortadan kaldırıp, görünür hale getirmiştir. Böylece her grup hem karşısındaki anlayışı görekerek onu eleştirmiş hem de kendisi diğerleri taraf eleştirilmiştir. İşte bu süreçte Arius da kendi fikirlerini daha net ve yüksek bir sesle ifade etmeye başlamış, geniş kitleler-

piskopos olmayı beklerken Alexander'ın piskopos olmasını hazmedememesidir.<sup>7</sup> Gwatkin' se meseleye biraz daha farklı bir açıdan yaklaşır ve Ariusçuluğun başlangıç noktasını, kısmen Hıristiyanlık içindeki farklı bir anlayışa dayandırır kısmen de onu Tanrı'nın Oğlu sözlerine karşı doğu felsefesinin bir başkaldırısı şeklinde değerlendirir.<sup>8</sup> Harnack, problemi teolojik bir bağlamda ele alıp, problemin kaynağının İsa'nın tam bir Tanrı mı yoksa Tanrı'ya benzer bir yarı-Tanrı mı olduğu sorusuna dayandığını belirtir.<sup>9</sup>

Sebepler farklı zikredilse de problemin çözümü için 321 yılında İskenderiye'de bir konsil toplandığında herkes hemfikirdir. Yapılan görüşmeler neticesinde taraflar ortak bir noktada uzlaşamaz ve Arius aforoz edilir. Tabi Ariusçular kararları beğenmeyerek görüşlerini seslendirmeye devam ederler ve kendilerine müttelik aramaya başlarlar.<sup>10</sup>

Bu süreçte -324 yılında- Konstantin Roma imparatorluğunun tek hâkimi konumuna gelir ve Hıristiyanlar için kutsal olan topraklara gitmeyi, oraları görmeyi hatta Ürdün nehrinde vaftiz olmayı ister. Ancak bu isteğinden Ariusçu ihtilafı duyunca vazgeçer.<sup>11</sup> Çünkü kısa sürede Ariusçu krizin etkisi genişleyerek İskenderiye sınırlarını aşmış, Libya ile yukarı Thebaid bölgelerine ulaşmıştır. Konstantin bu problemi duyduğunda kalben çok müteessir olur<sup>12</sup> ve ihtilafı toplantı yapmaksızın çözüme kavuşturması amacıyla çok güvendiği Kordoba Piskoposu **Hosius'a**, İskenderiye Piskoposu **Alexander** (313-328) ve Arius'a götürmesi üzere bir mektup<sup>13</sup> vererek onu (324 yılında)

---

de kabul gören görüşlerinden dolayı kendisi de eleştirilerin merkezinde yer almıştır. Mehmet Aydın, *Hıristiyan Kaynaklarına Göre Hıristiyanlık*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 2007, s. 22-23.

7 Theodoret, "The Ecclesiastical History", *Theodoret, Jerome, Gennadius, & Rufinus: Historical Writings*, ed: Philip Schaff, Nicene and Post-Nicene Fathers Second Series, Grand Rapids, MI: Christian Classics Ethereal Library, III, 61-62.

8 H. M. Gwatkin, *The Arian Controversy*, London: Longmans Green and Co., 1889, s. 1.

9 Adolf Harnack, *Outlines of the History of Dogma*, çev. Edwin Knox Mitchell, New York: Funk & Wagnalls Company, 1893, s. 242.

10 Socrates, "The Ecclesiastical History", *Socrates and Sozomenus Ecclesiastical Histories*, ed: Philip Schaff, Nicene and Post-Nicene Fathers Second Series, Grand Rapids, MI: Christian Classics Ethereal Library, II, 24.

11 Henry Chadwick, "The Early Christian Community", *The Oxford Illustrated History of Christianity*, ed: John McManners, New York: Oxford University Press, 1990, s. 56.

12 Eusebius, "The Life of Constantine", *Eusebius Pamphilius: Church History, Life of Constantine, Oration in Praise of Constantine*, ed: Philip Schaff, Nicene and Post-Nicene Fathers Second Series, Grand Rapids, MI: Christian Classics Ethereal Library, I, 989. Dvornik, Konstantin'in müteessir olmasının, Mısır'ın Roma'nın tahıl ambarı olmasına bağlar. Yani meydana gelen bu karışıklık ekonomik olarak ülkeyi etkileyebilecek mahiyettedir. Francis Dvornik, *Konsiller Tarihi İznik'ten II. Vatikan'a*, İngilizceden Fransızcaya çev. Soeur Jean-Marie O.P., Fransızcadan Türkçeye çev. Mehmet Aydın, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1990, s. 6.

13 Eusebius, "The Life of Constantine", s. 990-994; Socrates, "The Ecclesiastical History", s. 28-31.

tarafları barıştırmak üzere görevlendirir. Hosius Antakya'da elli dokuz piskoposla beraber bir konsil toplamayı başarır. Konsilde Ariusçular ikinci kez kınanır.<sup>14</sup> Fakat bu gayretler de tarafların teskini adına bir fayda vermez. Hatta Socrates'e göre imparatorun barış teşviki ve Hosius'un çabaları, taraflar arasındaki ayrılığı daha da arttırır. İşte bu çabaların yetersiz kalmasından sonra Hosius'un<sup>15</sup> veya Alexander'ın<sup>16</sup> ya da her ikisinin teklifi<sup>17</sup> ile Konstantin, iki grup arasında orta yolu bulmak amacıyla Ankara'da<sup>18</sup> bir konsil toplanmasına karar verir. <sup>19</sup> Fakat daha sonra İznik'in havasının daha güzel

14 Kelly, *Early Christian Creeds*, s. 208.

15 Archibald Robertson, "Prolegomena", *Athanasius: Select Works and Letters*, ed: Philip Schaff, Nicene and Post-Nicene Fathers Second Series, Grand Rapids, MI: Christian Classics Ethereal Library, IV, 18.

16 Epiphanius of Salamis, *The Panarion*, çev. Frank Williams, Leiden: E.J. Brill, 1997, s. 318-319.

17 Philostorgius, *Church History*, ed: William Adler & Everett Ferguson, çev. Philip R. Amidon, Atlanta: Society of Biblical Literature, 2007, s. 9-10.

18 Konsilin başlangıçta Ankara'da yapılması kararlaştırıldığı halde sonradan İznik'e kaydırılması hakkında eleştirel bir bakış açısı için bkz: Kaçar, "Roma İmparatorluğunda Kilise Konsillerinin Siyasallaşması: İznik Örneği", s. 6-8.

19 Konstantin'in böyle bir toplantıya karar vermesinin sebebi önemlidir. Onun bu ayrımla ilgilenmesi üç sebebe dayanabilir. Bunlar: i) Hıristiyan olmasına, ii) imparator olmasına, iii) pagan olmasına. Çok önemli olan bu ayrıntı hakkında birkaç görüşe yer vermenin uygun olacağı kanaatindeyiz.

İlk olarak Konstantin'in İznik Konsili'nden çok sonraları, ölüm döşeginde İzmit Piskoposu Eusebius tarafından vaftiz edildiği hatırd tutulmalıdır. Theodoret, "The Ecclesiastical History", s. 114. Kaçar ve Robertson'ın da dikkatleri çektiği bu ayrıntı önemlidir. Çünkü bu bilgi doğru kabul edilirse, Konstantin İznik Konsili'ni düzenlediğinde ve sonrasında Hıristiyan değildir. Archibald Robertson, "Prolegomena", s. 66; Turhan Kaçar, *Geç Antikçağ'da Hıristiyanlık*, İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları, 2009, s. 90. Dolayısıyla konsile olan etkilerinin, en azından Hıristiyanlık açısından, dini herhangi bir kaygı sonucu olmadığı söylenebilir. Nitekim Konstantin'in bu yönüne Hıristiyan bir âlim iken Müslüman olan ve Hıristiyanlığı çok iyi bilen mühtedi papaz Abdülhad Davud da dikkatleri çeker ve onun ölüm döşeginde vaftiz edildiğinin bile tartışmalı olduğunu söyler. Ona göre Konstantin, Hıristiyanlığı ciddi anlamda tahrif eden birisidir. Abdülhad Davud, *Tevrat ve İncil'e Göre Hz. Muhammed*, çev. Nusret Çam, İzmir: Nil Yayınları, 1988, s. 80-87.

Dolayısıyla ikinci ihtimal devreye girer; bir imparator olarak politik kaygılar taşıması. John Kaye, *Some Account of Council of Nicaea in Connexion with the Life of Athanasius*, London: Francis & John Rivington, 1853, s. 50. Nitekim Kaye gibi pek çok ilim adamı, Konstantin'in Hıristiyanlığa karşı bu şekilde olumlu tavırlarını siyasi birliği sağlama endişesi ile yaptığı kanaatindedirler. Onun imansız bir şekilde ahirete gitmesini vicdanan kabul edemedikleri için de genellikle onun ölüm döşeginde vaftiz olduğunu ifade ederler. Bekir Zakir Çoban, *Geçmişten Günümüze Papalık*, İstanbul: İnsan Yayınları, 2009, s. 45, 49. Kuzgun da Konstantin'in kiliseye bazı haklar vermesinin nedenini, ülkede çoğunluk haline gelen Hıristiyanları kendi saflarına katıp onların gücünden istifade etmek ve imparatorluk genelinde bir inanç birliğine gitmeyi istemesine bağlamaktadır. Şaban Kuzgun, *Dört İncil: Yazılması Derlenmesi Muhtevası Farklılıkları ve Çelişkileri*, İstanbul: Fazilet Neşriyat, 2008, s. 120. Konstantin'in konsili toplanmasından bitimine kadar konsil için yaptıklarını politik kaygılarla yaptığının diğer bir göstergesi de önce Arius'u aforoz edip sonra tekrar kiliseye alması ve benzer şekilde önce Athanasius'a destek verdiği halde sonra onu sürgüne göndermesi gibi tutumları da ör-

olduğu ve imparator ile batılı piskoposların ulaşımını göz önünde bulundurularak<sup>20</sup> toplantının İznik'te yapılacağı ve herkesin katılabileceği genel bir konsil olacağı ilan edilir.<sup>21</sup> Konsilin sadece İskenderiye cemaatine has değil de genel olması kararı Konstantin'e aittir.<sup>22</sup>

Konstantin, konsile katılımı artırma ve rahatlatma adına Senato prosedürünün piskoposlar için de uygulanmasını söyler. Yani yol masrafları imparatorluğa aittir ve posta teşkilatı da piskoposlara yardımcı olacaktır.<sup>23</sup>

nek gösterilebilir. Çünkü bir idareci olarak o, halktan gelmesi muhtemel tepkilere göre hareket ederek bazen Athanasius'un bazen de Arius'un tarafında yerini alır.

Üçüncü bir ihtimalin putperest kaygılar olduğu söylenmişti. Bu hususta Ostrogosky, Konstantin'in, 312 yılında Hıristiyan olmuş olsa bile, eski geleneklerini bırakmadığını belirterek, onun içinde bulunduğu durumun bir senkretik dönem (her iki dini geleneği de sürdürür olması anlamında) olabileceğini belirtir. Bu durumu da Konstantin'den sonra Hıristiyanlığı kabul ettiklerinde şüphe olmayan imparatorların dahi kullandığı, paganizmin dini bir sembolü olan ve güneş kültünü ifade eden *pontifex Maximus*'u yani başrahiplik vazifesini Konstantin'in de ölümüne kadar kullandığını belirterek teyit eder. George Ostrogorsky, *Bizans Devleti Tarihi*, çev. Fikret İşıltan, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1981, s. 43. Johnson, Konstantin'in ölünceye kadar güneşe tapınmayı bırakmadığı ve yeni şehri İstanbul'a güneş tanrıçalarının heykellerini yaptırdığını ifade eder. Hatta o dönemlerde pek çok kimsenin Hıristiyan olmasına rağmen putperestliği de bırakmadıklarını belirtir. Paul Johnson, *A History of Christianity*, New York: Simon & Schuster, 1976, s. 67-68. Ayrıca Konstantin'in yaptırdığı bazı para ve madalyaların üzerine kendi resminin yanında Güneş Tanrısının da resmini koyması onun putperest geleneğe verdiği önemi göstermesi bakımından önemlidir. Pavlus Lemerle, *Bizans Tarihi*, çev. Galip Üstün, İstanbul: 2005, s. 15-18. Bihlmeyer ve Tuchle da Konstantin'in bu süreçte din açısından aklının çok karışık olmasına rağmen, Hıristiyanlığın, putperestliğe göre bir üstünlüğünün olduğunu kabul ettiğini ve zulümlere rağmen baş eğmeyen bu Hıristiyan topluluğu, imparatorluğunun bir destekçisi olarak kullanmaya karar verdiğini söylerler. Buna rağmen Konstantin'in, Roma devletini putperest unsurlardan arındırıp, Hıristiyanlığa özgürlük verdiğinden dolayı Hıristiyanlık adına övülmeye ve aldığı "Büyük" unvanına layık olduğunu düşünürler. Hatta Batı'da Konstantin hakkında "havarilere eşit" veya "on üçüncü havari" şeklinde bir algının oluştuğunu belirtirler. Onlara göre Konstantin, ilk başta Hıristiyanlığın kıymetini tam idrak edemese de sonradan onu iyi bir biçimde kavramıştır. K. Bihlmeyer-H. Tuchle, *I. – IV. Yüzyıllarda Hıristiyanlık*, çev. Altun Göral, İstanbul: Güler Matbaası, 1971, s. 63-65. Aynı şekilde Çelik'in dikkatleri çektiği üzere Konstantin, kendisinden önce imparatorluk yapan Diocletian'ın (284-305) Hıristiyanlara karşı uyguladığı zulümlerin bir sonuç vermediğinin farkındadır ve bu durumu hesaba katarak kararlar alıp uygulamaktadır. Mehmet Çelik, *Süryani Tarihi I*, Ankara: Ayraç Yayınları, 1996, s. 101.

20 R.P.C. Hanson, *The Search For the Christian Doctrine of God: The Arian Controversy 318-381*, Edinburgh: T&T Clark, 1988, s. 152-153.

21 Socrates, "The Ecclesiastical History", s. 28-29; Eusebius, "The Life of Constantine", s. 999; Sozomen, "The Ecclesiastical History", *Socrates and Sozomenus Ecclesiastical Histories*, ed: Philip Schaff, Nicene and Post-Nicene Fathers Second Series, Grand Rapids, MI: Christian Classics Ethereal Library, II, 411-412; Khaled Anatolios, London: *Athanasius*, Routledge, 2004, s. 8.

22 H. M. Gwatkin, *The Arian Controversy*, s. 20.

23 Dvornik, s. 7. Aslında bu, Konstantin'in Hıristiyanlara ve piskoposlara sağladığı ilk kolaylık değildir. Biraz gerilerden itibaren Konstantin'e bakıldığında onun Hıristiyanlığa yaptığı en önemli katkılardan birisi 313 yılında Milano fermanını ilan ederek Hıristiyanlara devlet ge-

Ayrıca konsile katılanlar imparatorun misafiri olarak kabul edilecekler ve görkemli bir şekilde ağırlanacaklardır.<sup>24</sup>

## 2. Konsilin Toplanması ve Tarihi Arka Planı

Yukarıda İskenderiye’de patlak veren Ariusçu krizin konsilin toplanmasına zemin oluşturduğu üzerinde duruldu. Ancak konuya biraz daha detaylı bakıldığında konsilin toplanma nedeninin ve konsile katılanların katılma sebeplerinin, onun en önemli aktörleri olan Konstantin, Athanasius ve Arius’a göre farklılık arz ettiği görülmektedir.

Konstantin’in konsili toplama sebepleri; i) Hıristiyanlığa verdiği desteği ilan etmek, ii) imparatorluğunun yirminci yılını kutlamak (*vicennalia*)<sup>25</sup>, iii) başta Ariusçuluk olmak üzere kilise içi diğer ayrılıkçı grupların durumunu değerlendirmek ve iv) çeşitli disiplin problemlerini çözmek gibi hususlar oluşmaktadır. Bu sebeplerden en önemlisi ilk madde olduğu halde, tarihi seyir içinde Ariusçuluğun meydana getirdiği İsa’nın statüsü ve onun Baba ile olan ilişkisine dair söylemleri<sup>26</sup>, konsilin toplanmasının nedeninin bu iki husus sayılmasını netice verecektir.<sup>27</sup>

Bunların yanında Konstantin’in İstanbul’u merkezi bir konuma getirip imparatorluğun devamını konsil ile gerçekleştirme isteğinde olduğu<sup>28</sup> ve

---

nelinde tanıdığı dini serbestiyet olduğu görülmektedir. Ancak bu serbestiyet Hıristiyanlığı diğer dinlerin üzerine çıkarmamış, onlarla eşit bir konuma getirmiştir. Eşitlik sadece herkesin istediği dine girmesi ile sınırlı kalmamış, Hıristiyan din adamları putperest rahiplerin sahip oldukları hakları da almışlardır. Yani onlar, dini hizmetlerini gerçekleştirmelerine engel olan tüm vergilerden ve devlet hizmetlerinden muaf tutulmuşlardır. Kiliseye, kendisine bırakılan mirası alma ve vakıf elde etme hakkı verilmiş, zamanla basılan paraların üzerine putperest sembollerin yanında Hıristiyan geleneği de ifade eden (haç, mesih figürleri) işaretler de konulmuştur. Hıristiyanların haftalık ibadetlerini yaptıkları Pazar günü, resmi tatil ilan edilmiştir. Bu hakların verilmesinin sebebini Bihlmeyer ve Tuchle, yeni dinin imparatorluk düzeninin içine alınmak istemesi şeklinde değerlendirirler. K. Bihlmeyer-H. Tuchle, s. 62; Çelik, s. 99-103.

24 Hans Leitzmann, *A History of the Early Church*, çev. Bertram Lee Woolf, Cleveland: Meridian Books, (III ve IV. cildler), 1964, s. 116.

25 Eusebius, “The Life of Constantine”, s. 1003.

26 J.N.D. Kelly, *Early Christian Doctrines*, London: Adam & Charles Black, Fourth Edition, 1968, s. 223.

27 Kaçar, *Geç Antikçağ’da Hıristiyanlık*, s. 71-72. Drecoll da Kaçar’a yakın bir şekilde, Konstantin’in son zaferini kutlamak ve kilise içindeki bazı problemleri çözmek için konsil toplama kararı verdiğini, ancak problemlerin imparatora kutlamaları tehir ettirdiğini belirtir. Volker Henning Drecoll, “Nicea, Council of (325)”, *Religion Past and Present : Encyclopedia of Theology and Religion*, ed: Hans Dieter Betz, Don S. Browning, Bernd Janowski, Eberhard Jungel, Leiden: E. J. Brill, 2011, IX, 151.

28 Kürşat Demirci, “İstanbul Patrikhanesinin Tarihi Gelişiminde Rol Oynayan Siyasi Faktörler (Osmanlı Çağına Kadar)”, *Tarihi, Siyasi, Dini ve Hukuki Açından Ekümenik Patrikhane*, Ed. Cengiz Aktar, İstanbul: İletişim Yayınları, 2011, s. 21-22. Konstantin’in bu davranışlarında Roma’ya bir başkaldırını da görmek gerekir. Zira onun fitilini ateşlediği İstanbul’un merkezi

Hıristiyanları bir görüş etrafında birleştirip<sup>29</sup> onlardan daha çok istifade etmeyi planladığı<sup>30</sup> gibi bazı iddialar da göz önünde bulundurulmalıdır.

Athanasius'a göre konsilin toplanma nedenleri ise; i) Ariuşçuların meydana getirdiği heretik akımın durumunun konuşulması ve onların dindarlara karşı planladıkları saldırıların önüne geçilmesinin temini ile ii) Suriye, Kilikya ve Mezopotamya kiliselerinin Paskalya kutlamalarındaki farklılıkların düzeltilmesi<sup>31</sup> ve yine bu üç kilisenin paskalya bayramını Yahudiler ile beraber yapmalarından kaynaklanan sıkıntıların konuşulmasıdır. Athanasius bu problemleri önemli görmekte ve konsili bu problemlerin çözümü adına yapılması gereken önemli bir toplantı olarak değerlendirmektedir.<sup>32</sup>

Her ne kadar kaynaklarda Arius'un cephesinden konsilin toplanma nedenleri gibi bir değerlendirme bulunamasa da kanaatimizce Arius, kendi görüşlerini savunmak, tekrar kiliseye alınmasını sağlamak ve problemlerin kendilerinden kaynaklanmadığını imparatora ve diğer piskoposlara gösterebilmek için bu toplantıya katılmıştır.<sup>33</sup>

Bu değerlendirmelere paralel olarak Kaçar, konsilin toplanmasında imparatorun ve piskoposların gündemlerinin aynı olmadığını, imparatorun bir uzlaşma ve entegrasyon; piskoposların ise rakiplerini sindirme arayışında

---

konuma gelmesi isteği, ileride kilise tarihinde ilk büyük çatlağın olduğu Ortodoksluk için bir dönüm noktası olacaktır. Kürşat Demirci, *Bir Hıristiyan Mezhebi Olarak Ortodoksluğun Teolojisi*, İstanbul: Ayışığı Kitapları, 2005, s. 18.

29 Leitzmann, s. 116.

30 Kuzgun, s. 121.

31 Konsil öncesinde İsa'nın çarmıh sonrası dirilişini anmak üzere farklı Hıristiyan gruplar, her yıl ilkbaharda değişik tarihlerde Paskalya'yı kutluyorlardı. Konsilde bu gün sabitlenecektir. Ali Erbaş, *Hıristiyanlıkta İbadet*, İstanbul: Ayışığı Kitapları, 2003, s. 47.

32 Athanasius, "On the Council of Ariminum and Seleucia", *Athanasius: Select Works and Letters*, ed: Philip Schaff, Nicene and Post-Nicene Fathers Second Series, Grand Rapids, MI: Christian Classics Ethereal Library, IV, 936; "Synodal Letter to the Bishop of Africa", s. 1005. (Bundan sonra Athanasius'un eserlerine yapılacak tüm atıflar editörlüğünü Schaff'ın yaptığı bu tek ciltlik kitaptan olacaktır ve anlam kolaylığı olması bakımından, ilgili yerlerde sadece eserin adı verilecektir. Belirtmek istediğimiz diğer bir husus da; Athanasius'un eserlerinin tek ciltte toplanması hasebiyle, eserleri birer makale gibi kabul edileceğidir.) Athanasius'un konsilin toplanmasına ve kararlarına çok önem verdiğini 370 yılında Epictetus'a yazdığı mektuptan anlamak mümkündür. Mektubunun girişinde o, heretikler hakkında konuşulmasını boşa geçen zaman olarak görmektedir. Çünkü ona göre İznik Konsili, tüm tartışmaları sonlandırmıştır. Athanasius, "The Festal Letter", s. 1160.

33 Burada ifade etmek istediğimiz diğer bir husus da, Arius'un fikirleri "Hıristiyan geleneğe" karşı çıkmış gibi sunulsa da aslında bu durumun çok doğru olmadığıdır. Zira o dönemde "gelenek" denilebilecek bir anlayış henüz oluşmamıştır. Ancak sonraları, İznik Konsili ile beraber Athanasius'un görüşleri geleneğe zemin hazırlanmasıyla Arius'un görüşlerinin zamanla tesirini kaybetmiş ve Ariuşçuluk, heretik bir anlayış gibi anlatılmıştır. Oysa Arius'un yaptığı, kendinden önceki ve kendi dönemindeki pek çok ilim erbabı Hıristiyan'ın yaptığı gibi görüşlerini ilan etmektedir. Nitekim bu konuda Hanson, konsilde yapılanın geleneği savunmak değil geleneği aramak olduğunu altını çizer. Hanson, s. xviii-xx.

olduklarını vurgular. Nitekim bu farklılık sebebiyle katılımcılar, ileride görüleceği üzere, konsilde kendi gündemleri doğrultusunda hareket edeceklerdir.<sup>34</sup>

### 3. Konsilin Başlaması ve Katılımcıları

Konsil hakkında antikçağ yazarlarından önemli bilgilere ulaşmak mümkün olsa da onlardan sistematik bir bilgi akışı elde etmek maalesef biraz zordur. Konsil tutanaklarının günümüze ulaşmadığı gerçeği de hesaba katıldığında konsile dair bazı hususların eksik kaldığı söylenebilir.<sup>35</sup>

Buna rağmen, eldeki bilgilerle konu incelendiğinde ifade edilebilecek ilk husus, konsile Hosius'un başkanlık ettiği<sup>36</sup> ve 325 yılının Mayıs – Ağustos ayları arasında yaklaşık üç ay sürecek konsilin<sup>37</sup> İznik'te imparatorun sarayında<sup>38</sup> başladığıdır. Konsile piskoposlarla beraber imparator Konstantin de katılır. Hatta zaman zaman oturum başkanlığı bile yapar.<sup>39</sup> Piskoposlar Konstantin'i konsil dışında tutamazlar, çünkü onun konsilin davetçisi ve sponsoru olması, piskoposların böyle bir girişimde bulunmalarına engel olur.<sup>40</sup>

Konsile pek çok milletten, farklı statüye sahip<sup>41</sup> temsilcilerin katıldığı görülmektedir.<sup>42</sup> Katılımcı sayısı noktasında farklı rakamlar zikredilse de 250'nin üzerinde olduğu kesindir.<sup>43</sup> Genel kabul edilen katılımcı sayısı ise

34 Kaçar, *Geç Antikçağ'da Hıristiyanlık*, s. 89.

35 Hanson, s. 158.

36 Hatta konsil sonunda alınan kararların ilanını da Hosius yapacaktır. Athanasius, "Arian History", s. 630.

37 Brain E. Caley, "Councils: Christian Councils", *Encyclopedia of Religion*, United States of ed: Lindsay Jones, Second Edition, America: Thomsan Gale, 2005, s. 2039.

38 I. Ortiz De Urbina, "Nicaea I, Council of", *New Catholic Encyclopedia*, USA: The Catholic University of America, 1967, X, 432.

39 Eusebius, "The Life of Constantine", s. 1003-1004. Konstantin'in resmen kiliseye mensup olmadığı halde kilisenin fiili başkanı olduğu unutulmamalıdır. Bkz: Ostrogosky, s. 44.

40 Hanson, s. 157.

41 Hatta konsile pagan filozofların bile konsile katıldığı, onların bir kısmının kilise babaları ile yaptıkları konuşmalar neticesinde Hıristiyan olmayı kabul ettikleri dahi iddia edilmiştir. George Stebbing, *The Story of the Catholic Church*, London: Sands & Company, 1915, s. 79.

42 Temsilci gönderen kiliseler için bkz: Socrates, "The Ecclesiastical History", s. 32.

43 Katılımcı rakamını Eusebius 250 (Eusebius, "The Life of Constantine", s. 1000.); Theodoret 318 (Theodoret, "The Ecclesiastical History", s. 78-87.); Eustathius 270 (Theodoret, "The Ecclesiastical History", s. 80.); Socrates 300'ün üzerinde (Socrates, "The Ecclesiastical History", s. 33.); Sozomen 320 (Sozomen, "The Ecclesiastical History", s. 413.); Roma Piskoposu Julius 300 (Athanasius, "Defence Against the Arians" s. 340-341.); Konstantin, 300'den fazla (Socrates, "The Ecclesiastical History", s. 41.); Nazainuslu Gregory 318 (Gregory of Nazianzus, "Select Orations", *Cyril of Jerusalem, Gregory Nazianzen*, ed: Philip Schaff, Nicene and Post-Nicene Fathers Second Series, Grand Rapids, MI: Christian Classics Ethereal Library, VII, 507.) şeklinde söylerler. Athanasius ise katılımcılar hakkında bir yerde 300'den biraz az ya



318'tir. Batıdan gelen önemli simalardan birkaçı Hosius, Kartacalı Cacillian ile beraber Romalı Silvester'in gönderdiği iki papazdır.<sup>44</sup> Doğudan ise; bir tarafta Arius ve onun destekçileri; diğer tarafta ise her ne kadar bir azınlık olarak da kalsa Alexander'in tam desteğini alan Athanasius'un<sup>45</sup> başını çektiği piskoposlar gelmiştir.<sup>46</sup> Batılı katılımcılar doğuluların arasında neredeyse hiç gözükmemektedirler<sup>47</sup> ve Britanya hariç imparatorluğun on üç eyaletinin tamamından, katılım olmuştur.<sup>48</sup>

#### 4. Konsilde Alınan Kararlar ve Kararlarda Athanasius'un Rolü

Konsile piskoposlar davet edilirken senato prosedürlerinin uygulandığı yukarıda söylenmişti. Bu prosedür konsil esnasında da devam eder. Yani, tıpkı senatörler toplantısında olduğu gibi, imparatorun konsilde oy hakkı yoktur ve piskoposlar imparatorun, büyük saygı görmektedirler. Yine konsilde Roma piskoposluk makamının diğer piskoposlara göre önceliğinin olması, senatör toplantılarındaki Roma senatörünün diğerlerine nazaran üstünlüğüne dayanmaktadır. Bu nedenle Roma'dan gelen iki kişi, papaz olmalarına rağmen, konsilde önemli bir konumda durmaktadırlar. Dvornik, bu prosedürün uygulanmasını, imparatora karşı, kilisenin "ilahi bir koruma" altına alınması şeklinde yorumlar. Diğer bir ifadeyle, senatörlere uygulanan yöntemin piskoposlara uygulanması ile kilise kararları muhafaza edilmiştir.<sup>49</sup>

Konsilin toplanma nedenlerinde ifade edildiği gibi herkesin kendine göre bir gündemi bulunmaktaydı ve herkes bu gündemlerini konuşmayı planla-

---

da biraz fazla olabileceği ihtimali üzerinde durmakta (Athanasius, "Defence of the Nicene Definition", s. 405.), bir yerde ise bu rakamın net 318 olduğunu söylemektedir. Athanasius, "Synodal Letters to the Bishops of Africa", s.1005. Onun neden bu şekilde iki farklı rakam verdiği bilinirse de 318 rakamını savunması, verdiği rakama kutsallık kazandırması ile açıklanabilir. Çünkü bu rakam aynı zamanda Hz. İbrahim'in 318 adamına (Yaratılış, 14/14) bir atf olabilir. H. M. Gwatkin, *The Arian Controversy*, s. 20. Müslüman ilim adamı Abdülahad Davud'sa farklı bir yaklaşımla konsile katılan binin üzerinde kilise yetkilisi olduğu halde alınan kararların sadece 318'inin imzaladığını söyler. Abdülahad Davud, s. 84.

44 Hanson, s. 156; Henry Hart Milman, *The History of Latin Christianity*, New York: Sheldon and Company, 1867, I, 99; Dvornik, s. 8. Romalı bu iki papazın (Vitus ve Vincent) rütbeleri piskoposlara nazaran düşük olmasına rağmen önemleri fazladır. Zira ileride görüleceği gibi, Roma'nın konsilde temsil kabiliyeti, katılanların dini rütbesine göre değil, imparatorluğun onlara verdiği ehemmiyete göre olacaktır.

45 Socrates, "The Ecclesiastical History", s. 33.

46 Archibald Robertson, "Prolegomena", s. 19.

47 Buna rağmen Batılı katılımcıların kararların alınmasında etkin rol oynadığı ifade edilir. Bu konunun bir değerlendirmesi için bkz: Jörg Ulrich, "Nicaea and the West", *Vigiliae Christianae*, Leiden: Brill, cilt: 51, sayı: 1, 1997, s. 10-24.

48 H. M. Gwatkin, *The Arian Controversy*, s. 21. Gwatkin, İskenderiye Piskoposu Alexander'in da konsilde hazır olduğunu belirtir.

49 Dvornik, s. 8.

maktaydı. Ancak konuşulması planlanmayan, özellikle İsa'nın ezeli olup olmadığı, onun olmadığı bir zamanın olma ihtimali ve Baba ile "aynı özden" mi (ὁμοούσιος *homoousios*) "benzer özden" (ὁμοιούσιον *homoiousios*) mi geldiği<sup>50</sup> gibi konular neredeyse kilisenin tüm gündemini meşgul eder. Bunlar her ne kadar polemik çıkarmak amacıyla ortaya atılsa da iyi tasarlanmış teolojik anlamları onları, zamanla konsilin en önemli unsurları haline getirir.<sup>51</sup>

Bu konular üzerine yapılan münakaşalar<sup>52</sup> uzun sürer ve netice almak zorlaşır. Bu durum konsile ciddi etkisi olan Konstantin'e<sup>53</sup> rahatsızlık verir ve o, duruma müdahale ederek grupların birbirleri haklarında verdikleri itiraz dilekçelerinin yakılmasını ister.<sup>54</sup> Böylece süreci tıkayan bu uzun tartışmaların sonrasında üç farklı itikat formülü ortaya konulur.

İlki Filistin Caesarea Piskoposu Eusebius'un metnidir ki bu metin ilk başta Konstantin tarafından kabul edilir.<sup>55</sup> İkincisi Arius adına İzmit Piskoposu Eusebius'un sunduğu metindir ki pek çokları tarafından üzüntü ile karşılanır ve herkesin gözü önünde yırtılır.<sup>56</sup> Bu aşamada konsil, üç konu üzerinde

50 Sulpitius Severus, "The Sacred History of Sulpitius Severus", *Sulpitius Severus, Vincent of Lerins, John Cassian*, ed. Philip Schaff, Nicene and Post-Nicene Fathers Second Series, Grand Rapids, MI: Christian Classics Ethereal Library, XI, 196.

51 Lewis Ayres, "Athanasius' Initial Defence of the Term ὁμοούσιος: Rereading the De Decretis", *Journal of Early Christian Studies*; The John Hopkins University Press, Sonbahar 2004, s. 339.

52 Athanasius yaşanan bunca tartışmaya rağmen Ariusçuların, kendi görüşlerini zorlanmadan kabul ettiklerini söyler. Hatta kendilerini o kadar güzel ifade etmişlerdir ki, karşı tarafın yaptığı tek şey sessizlik içerisinde onları dinlemektir. Athanasius, "Defence of the Nicene Definition", s. 405.

53 Brain E. Caley, s. 2040.

54 Benzer bir ifade için bkz: Sozomen, "The Ecclesiastical History", s. 413.

55 Burada altı çizilmesi gereken bir husus bulunmaktadır: Athanasius, Eusebius'un bu metinde belirttiği görüşünü değiştirdiğini söyleyerek onu eleştirmiştir. Ona göre, Eusebius, bir gün önce söylediklerini bir gün sonra değiştirmiş ve bu durumu kilisesine bir mektup yazarak bildirmiştir. Eusebius'un değiştirdiği görüşleri arasında "aynı ve bir öz" kavramları, "Oğul İsa'nın yaratılmamış olduğu dolayısıyla yaratılan şeylerde her hangi bir sıralamanın olmadığı ve İsa'nın Baba'nın özünden zuhur ettiği" gibi kabuller bulunmaktadır. Athanasius, "Defence of the Nicene Definition", s. 405-406; Athanasius, "On the Council of Ariminum and Seleucia", s. 944. John Kaye, Eusebius'un bu şekilde davranmasının nedenine dair bir değerlendirme yapar. Ona göre Eusebius, konsilin neticesinde alınan kararlar kendi fikirleri ile uyuşmayınca, sorgulanmaya başlamamak ve saygınlığını kaybetmemek için konsil kararlarını kabul etmiştir. John Kaye, *Some Account of Council of Nicaea in connexion with the Life of Athanasius*, s. 41. Aynı şekilde, Eusebius'un bu tavrının değerlendirilmesi hakkında bkz: Athanasius, "Defence Against the Arians" s. 326-328; Athanasius, "On the Council of Ariminum and Seleucia", s. 949-950.

56 Theodoret, "The Ecclesiastical History", s. 80.

anlaşır. Bunlar: i) Oğul'un Baba'nın özünden geldiği, ii) Oğul'un Baba gibi tam Tanrı olduğu<sup>57</sup> ve iii) Oğul'un doğrulduğu, yaratılmadığıdır.<sup>58</sup>

Bu esnada Athanasius, –ki birazdan görüleceği üzere ilk kimin söylediği net değildir- Oğul'un Baba ile olan özsel ilişkisini *homoousios* (aynı öz) tabiri ile açıklanması gerektiğini belirterek farklı bir söylem geliştirir.<sup>59</sup> İşte, onun bu yeni teklifi üçüncü bir formül olur ve nihayetinde kabul edilir.<sup>60</sup>

Aslında Athanasius ve takipçileri dışında doğulu piskoposların çoğu, (Caesarea Piskoposu Eusebius, Kudüs Piskoposu Cyril ve Ankara Piskoposu Basil başta olmak üzere) Origenist görüşleri benimsemişlerdir. Yani Oğul'un ilahiliğini kabul etmelerine rağmen *homoousios* terimini kabul etme noktasında şüphelidirler. Hatta *homoousios* teriminin teslisin unsurları (Oğul ve Kutsal Ruh) hakkında, “Baba'nın bir “enerjisi” veya “aktivitesi” olduğu” şeklindeki yorumlara açık hale getirdiğini düşünmektedirler. Bu anlayışın da konsil kararlarını Yahudiliğe veya Sabelliusçu<sup>61</sup> görüşlere yaklaştırdığı için ciddi anlamda endişelidirler. Onlara göre, Ariusçuluk Sabellianizm'e nazaran daha kabul edilebilirdir. Bu yüzden *homoousios* onaylanması çok zor bir kavram olmasına rağmen kabul edilmesi ilginçtir.<sup>62</sup> Anatolios da bu kabulün, alınan kararları bazı Hıristiyan heretik akımların yorumlarına açık hale getirdiğine dikkatleri çeker.<sup>63</sup>

Kabul edilen bu görüşle Caesarea Piskoposu Eusebius'un metni arasındaki tek fark, *homoousios* tabiridir. Nitekim Eusebius da bu farkı ve alınan kararları kendi raiyyetine bildirmek üzere kaleme aldığı mektubunda vurgular.<sup>64</sup> Ancak onun bu mektubunda belirttiği ve üzerinde durulması gere-

57 İznik Konsili'ne kadar, İsa'yı tam bir Tanrı olarak kabul eden Hıristiyan gruplar olsa da genel olarak böyle bir algı bulunmuyordu. Ancak konsilde alınan kararlarla artık İsa resmen Tanrı olarak kabul edilmiştir. Arthur Weigall, *Hıristiyanlığımızdaki Putperestlik*, Ozan Yayıncılık, İstanbul 2002, s. 95. Bu kabul ile Hıristiyanlığın putperestlik ile benzer hale geldiği şeklindeki görüşler için ilgili esere bakılabilir.

58 J. A. Dorner, *History of the Development of the Doctrine of the Person of Christ*, Edinburgh: T & T Clark, 1892, s. 247.

59 Dorner, s. 247.

60 Kaçar, *Geç Antikçağ'da Hıristiyanlık*, s. 81-82.

61 Teslisi reddederek, Oğul ve Kutsal Ruh'u Tanrı'nın farklı tecellileri olduğunu söyleyen akım.

62 W.H.C. Frend, *The Early Church*, Philadelphia: Fortress Press, 1987, s. 147. Aynı vurguyu Schaff de yapar ve bu terimi yarım yüzyıl önce Samasotalı Pavlus'un kullandığını ve aforoz edildiğini hatırlatır. O, bu terimi Ireneaus'un dört kez, Tertullian'ın ise iki kez kullandığını belirtir. Philip Schaff, *The Seven Ecumenical Council*, Nicene and Post-Nicene Father Second Series, Grand Rapids, MI: Christian Classics Ethereal Library, XIV, 40.

63 Khaled Anatolios, *Athanasius*, s. 9.

64 Hanson'ın Eusebius'un bu terimi kabul edişi hakkındaki anlatımları için bkz: Hanson, s. 164-166.

ken diğerk bir ayrıntı daha vardır ki o da, *homoousios* ilavesini yapanın Athanasius değil, Konstantin olduğudur.<sup>65</sup>

Bu terimi ilave edenin kim olduğu hakkında araştırmacılar arasında farklı yorumlar vardır. Harnack, Hosius'a işaret eder<sup>66</sup> ve biraz daha kapalı bir ifadeyle, kararların alınmasında imparatorun azminin etkili olduğunu söyler.<sup>67</sup> Dvornik, bu terimin Konstantin tarafından öne sürüldüğünü belirtir<sup>68</sup>; Leitzmann, *homoousios* tabirini Konstantin'in ileri sürdüğünü, hatta o söyleyinceye kadar kimsenin böyle bir gündemi olmadığını ifade eder ve onun bir komisyon kurularak bu tabirin kredo metnine eklenmesini istediğini aktarır. Ona göre konsilin Baba-İsa ilişkisi hakkında planladığı "*Baba'nın özünden*" tabiri "*Baba ile aynı özden*" şeklinde değiştirilmiştir.<sup>69</sup> Hanson, ileride bahsedeceğimiz Athanasius'un itirafını dikkate alarak, bu terimin Konstantin tarafından oluşturulamayacağını zira bu kararın konsil tarafından dikkatli ve en ince ayrıntısına kadar tartışıldıktan sonra kabul edildiğini ifade eder.<sup>70</sup> Chidester'e göre ise Konstantin, yapılan tartışmalardan rahatsız olduğu için araya girer ve piskoposlardan, içinde *homoousios* tabirinin geçtiği ve herkesin kabul edeceği bir itikat metni oluşturmalarını ister.<sup>71</sup> Beatrice, bu terimi Konstantin'den başkasının ortaya atmış olamayacağını ifade eder.<sup>72</sup> O, bu terimi, Konstantin'in pagan geçmişine dayandırarak orjinal bir bakış açısı geliştirir.<sup>73</sup> Guy ve Kaçar farklı bir yaklaşımla Hosius'un ortaya attığı bu terimi Konstantin'in desteklediğini söyler.<sup>74</sup> Nitekim Kaçar'a göre Konstantin için, Oğul ile Baba arasındaki ilişkinin hangi kelime ile açıklanacağı değil,

65 Socrates, "The Ecclesiastical History", s. 36-37. Eusebius'un sunumuyla konsile bakıldığında, imparator Konstantin'in kararlar üzerindeki belirleyici rolü daha net gözükmektedir. Bununla beraber Eusebius'un önerisi ile nihayetinde kabul edilen metin arasındaki farkın oldukça fazla olduğuna dair yorumlar bulunmaktadır. İki metin arasındaki karşılaştırmalı bir çalışma için bkz: Kelly, *Early Christian Creeds*, s. 217-226; Kaçar, *Geç Antikçağ'da Hristiyanlık*, s. 84. Konsilde alınan kararların, özellikle *homoousios*'un kısa bir değerlendirmesi için bkz: Hilary, "On the Councils", *Hilary of Poitiers, John of Damascus, Nicene and Post-Nicene Fathers Second Series*, Grand Rapids, MI: Christian Classics Ethereal Library, ed: Philip Schaff, IX, 127-169.

66 Harnack da bu görüşü Hosius'un Batı'da kullanılan *unius substantiae* terimini çevirerek oluşturduğunu söyler. Bkz: Harnack, *Outlines of the History of Dogma*, s. 244, 253.

67 Harnack, *Outlines of the History of Dogma*, s. 253.

68 Dvornik, s. 7.

69 Lietzmann, s. 118-119.

70 Hanson, s. 162.

71 David Chidester, *Christianity A Global History*, New York: Harper Collins, 2000, s. 101.

72 Pier Franco Beatrice, "The word 'Homoousios' from Hellenism to Christianity", *Church History*, 71/2, 2002, s. 256-257.

73 Beatrice, 243, 264-269.

74 Kaçar, *Geç Antikçağ'da Hristiyanlık*, s. 85 (53. dipnot); Laurie Guy, *Introducing Early Christianity*, USA: Intervarsity Press, 2004, s. 126-127.

hangi terimin tabanda daha geniş kabul göreceği önemlidir.<sup>75</sup> Bu yüzden o, politik etkilerin, sadece kilisenin örgütlenmesi ile sınırlı kalmayıp kredo oluşumunu da etkilediği kanaatindedir.<sup>76</sup>

Bu farklı yorumlardan anlaşıldığı üzere Athanasius'un bu terimin kabul edilmesi noktasındaki rolü tam net değildir. Ancak *homoousios* teriminin, onun hayatında İznik öncesi dönemde olmayışı ve İznik sonrası dönemde de uzunca bir müddet bulunmayışı, onun bu fikre -en azından bir müddet- itikadi olarak bağlandığı inancını zayıflatmaktadır. Tabi onun, inancı uğruna sonraki imparatorlar döneminde bütün çıkarlarını bırakarak sürgünlere gitmesi<sup>77</sup> gibi durumların onun herhangi bir çıkar peşinde olduğu iddiasına gölge düşürdüğü bir gerçektir.

*Homoousios* terimi hakkında yapılan bu yorumlardan çıkarılabilecek diğer bir sonuç, öyle veya böyle Konstantin'in kilisenin itikat metnine olan etkisidir ki, o dönemde Konstantin'in henüz Hıristiyan bile olmadığı düşünüldüğünde İznik Konsili kararlarının daha da tartışılır hale geldiği muhakkaktır.

Neticede bu formül, toplantıya katılan 318 piskoposun<sup>78</sup> kendi aralarında anlaşması ve kendi rızalarıyla ortak bir karar (amentü) olarak yayınlanır.<sup>79</sup> Böylece Athanasiusçuların görüşleri benimsenirken Ariusçularınki ise reddedilir ve Arius aforoz edilir.<sup>80</sup> Yani Baba-Oğul-Kutsal Ruh olarak sistemleş-

75 Kaçar, *Geç Antikçağ'da Hıristiyanlık*, s. 83.

76 Kaçar, *Geç Antikçağ'da Hıristiyanlık*, s. 89.

77 Athanasius piskoposluk yaptığı dönemlerde farklı sebeplerden dolayı beş kez sürgüne gönderilmiştir.

78 Socrates'e göre İznik Piskoposu Eusebius, Nice'li Theognis, Kadıköy'lü Maris, Marmarica'lı Theonas, Ptolemais'li Secundus olmak üzere beş kişi *homoousios* tabirinden dolayı kararları kabul etmemişlerdir. Socrates, "The Ecclesiastical History", s. 35. Sozomen ise, konsil neticesinde alınan kararları ilk başta Ariusçu düşünceyi benimseyen on yedi piskoposun imzalamakta çekindiklerini fakat daha sonra kararın büyük çoğunlukla alındığını aktarır. O da Socrates gibi sadece beş kişinin konsil sonunda imzalamadığı belirtir. Bu beş kişinin isimleri biri hariç diğerleri Socrates'in verdiği isimlerle aynıdır. Farklı olarak Theonas yerine Scythopolis Piskoposu Patrophilus'u söylemektedir. Sozomen, "The Ecclesiastical History", s. 416-417.

79 Socrates, "The Ecclesiastical History", s. 35; Theodoret, "The Ecclesiastical History", s. 89. Yayınlanan amentünün tam metni için bu iki yere bakılabilir. Ayrıca detaylı bilgi için bkz: Kelly, *Early Christians Creeds*, Londra 1972; R.P.C. Hanson, *The Search for the Christian Doctrine of God: The Arian Controversy: 318-81*.

80 Alınan bu karar ile tartışma her ne kadar bitmiş gibi gözükse de Hıristiyanlıkta, etkileri günümüzde bile devam eden büyük bir çatlağın oluşmasına neden olmuştur. Nitekim bu karardan sonra bir insan olarak tarihsel İsa'ya dair tartışmalar başlayacaktır. Bu tartışmaların kısa bir dökümü için bkz: John Meyendorff "Christ as Savior in the East" *Christian Spirituality: Origins to the Twelfth Century*, Ed. Bernard McGinn & John Meyendorff, with Jean Lederq, Crossroad, New York: 1985, s. 232-249. Ayrıca Arius'un aforozları ve tekrar kiliseye dahil edilmeleri hakkında yapılan farklı yorumlar için bkz: Timoty Barnes, "The Exile and Recall of Arius", *Journal of Theological Studies*, NS., Oxford University Press, cilt: 60, 2009, s. 109-129.

tirilen teslis anlayışı kabul edilerek İsa'nın ezeliği ve Baba ile aynı özden olduğu vurgulanır.<sup>81</sup> Kararlar Origen karşıtı doğulu piskoposlarla, özellikle Hosius'un başını çektiği batılı piskoposların görüşlerinin kesiştiği yerde durmaktadır.<sup>82</sup>

Alınan kararların konsil heyetinin ve Konstantin'in mektuplarıyla ilan edildiği konsildeki<sup>83</sup> diğer önemli kararlara kısaca bakıldığında Arius'un *Thalia*<sup>84</sup> isimli eserinin heretik sayıldığı<sup>85</sup>, kendisi ve taraftarlarının<sup>86</sup> aforoz edilerek İskenderiye'ye girmelerinin yasaklandığı görülmektedir.<sup>87</sup>

81 Socrates, "The Ecclesiastical History", s. 35. Böylece Arius ve akımı hem kilise hem de devlet tarafından mahkûm edilmiş olur. Marvin D. Jones, *Hermeneutical Principles in Contra Arianos of Athanasius of Alexandria*, Universty of South Africa, (Basılmamış Doktora Tezi), 2004, s. 31.

82 Archibald Robertson, "Prolegomena", s. 19.

83 Konsil tarafından İskenderiye piskoposluğuna gönderilen mektup için bkz: Theodoret, "The Ecclesiastical History", s. 83-85. Alınan kararları konsile katılmayan piskoposlara bildirmek üzere Konstantin'in yazdığı mektup için bkz: Theodoret, "The Ecclesiastical History", s. 85-87. Ayrıca Konstantin'in konsil hakkında yazdığı beş mektup için bkz: Socrates, "The Ecclesiastical History", s. 41-46. Socrates'in aktardığı mektuplardan bazıları Eusebius'da da bulunabilir. Bkz: Eusebius, "The Life of Constantine", s. 1004,1011. Konsilde alınan bu kararların değerlendirilmesi için bkz: Kelly, *Early Christian Doctrines*, s. 231-237; Chidester, s. 102-104.

84 Arius'a atfedilen bu eser hakkında Athanasius, eseri kompoz edenin Arius, yazıya aktarının ise sofist Asterius olduğunu söyler. Athanasius, "Against the Airans", s. 780. Ayrıca eserin üslubunu yumuşak ve komik bir mahiyette olduğunu belirtir. Athanasius, "Defence of Dionysius", s. 452; "Against the Arians", s. 668, 670.

85 Socrates, "The Ecclesiastical History", s. 40; Sozomen, "The Ecclesiastical History", s. 417.

86 İznik Konsili sonrası Konstantin Ariuşçuları, onların dinsizliklerini ve İsa karşıtlıklarını tasvir noktasında dinin ve dindarın düşmanı olarak tanımladığı Porphyrculara (Porphyry (ö: 305) Platon'un talebesi, Yeni Platoncu filozof) benzetir. Socrates, "The Ecclesiastical History", s. 42. Bu tabiri Athanasius da sevmiş olmalı ki aynı ifadeyi, Ariuşçuların babası şeklinde vurgulayarak kullanmıştır. Bkz: Athanasius, "Arian History", s. 637.

87 Bu süreçte bütün eserleri yakılan Arius, İlyrium'a sürgüne gönderilmiştir. George A Jackson, *The Post Nicene Greek Fathers*, Ed. George P. Fisher, New York: D. Appleton and Company, 1883, s. 60. Bu arada İslam yazarlarınca söylenen fakat Hıristiyan eserlerinde pek rastlanmayan diğer bir husus da kutsal kitap listesinin yani Yeni Ahit koleksiyonunun konsilde tespit edildiğidir. Bulabildiğimiz kadarıyla bu bilgiye, batı kaynaklarında ilk kez Voltaire'in "*Felsefe Sözlüğünde*" rastlanmaktadır. Onun aktardığına göre İznik Konsili esnasında Eski ve Yeni Ahit kitapları hakkında tereddüde düşülmüştür. Sahih ve apokrif olanları ayırt etmek için kitaplar bir mihrabın üzerine konmuş ve apokrif olanları kendiliğinden düşmüştür. Geride kalanlar ise sahih kabul edilmiştir. Voltaire, "Ruhani Kurultaylar", *Felsefe Sözlüğü*, çev. Lutfi Ay, İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1965, II, 119. Bu tarz bir bilgiye İslami kaynaklarda ise sık sık rastlamaktayız. Bunlar arasında Pakistanlı ilim adamı Muhammed Ataurrahim, Voltaire'nin hikâyesine benzer bir anlatım sergiler. Muhammed Ataurrahim, *Bir İslam Peygamberi Hz. İsa*, İnsan Yayınları, çev. Kürşat Demirci, İstanbul 1997, s. 109-110. Benzer görüşleri Hintli âlim Rahmetullah Efendi de dile getirir. Bkz: Rahmetullah el-Hindi, *İzharü'l-Hakk*; İsam Yayınları, çev. Ali Namlı, İstanbul 2012, I, 79. Yine mühtedi âlim Abdülâhad Davud da İznik Konsili'ne katılan bin kadar delegenin yanlarında kendi cemaatlerine ait İncil ve risaleleri getirdiklerini, bunlardan dört tane İncil'in ve yirmi bir adet risalenin konsilde seçi-

Konsil, aforoz edilenlerin ayrılmasından ve imana müteallik problemin çözümünden sonra devam eder ve kalan piskoposlar, kendi aralarındaki müzakereler neticesinde kilise içi konularla ilgili yirmi maddelik bir kanun listesi (*canon*) oluştururlar. Konstantin'e sunulan bu kanunlar kabul edilir ve yürürlüğe girer.<sup>88</sup>

lererek tasdik edildiğini belirtir. Abdülhad Davud, *İncil ve Salib*, Yay. Haz. Kudret Büyük-coşkun, İstanbul: İnkilab Yayınları, 1999, s. 26. Mahmut Aydın ise bu hususta konsilin iki amacından birinin resmi bir söylem geliştirmek, diğerinin de sayısız İncillerin içinden sahih ve apokrif olanlarını belli etmek olduğunu belirtir. Bkz: Mahmut Aydın, "Hıristiyanlık", *Yaşayan Dünya Dinleri*, Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2007, s. 92. Peki, müslüman ilim adamları arasında bu konunun yaygın bir kanaat olmasının nedeni nedir? Bu konuda en ilginç tespiti Kuzgun yapmaktadır. Ona göre, konsilin toplanma sebebi Yeni Ahit koleksiyonunu incelemek değildir. Nitekim o dönemde yazıya aktarılmış yüzün üzerinde İncil vardır ve her cemaat sahip oldukları bu İncil'leri konsile getirmiştir. İşte konsilde Athanasiusçu görüşlerin benimsenmesi, onların ellerindeki Yeni Ahit metinlerinin de sahih, Ariuşçuların dışlanmasıyla da onların ellerindeki metinlerin apokrif sayılması anlamına gelmiştir. Bu konsilde Yeni Ahit kanonu belirlenmiş olmamasına rağmen, bu tavrı fitri bir ayrımı beraberinde getirmiştir. Kuzgun, s. 123-124. Athanasius'un kutsal kitap listesini duyurduğu bir mektubunda, Yeni Ahit koleksiyonunun yirmi yedi kitabının adını zikretmesi ve bu yönüyle yirmi yedi ismin geçtiği en eski Hıristiyan kaynaklarından birisi olması, bu durumu teyit eder bir mahiyettedir. Nitekim bu mektubun varlığı da "demek ki konsilde bugün de kullanılan kanonik metinler belli olmuş, Athanasius da bunu listelemiş, dolayısıyla bu mektup kanonik eserlerin yazılı olduğu en eski kaynaklardan birisi olmuştur" şeklinde bir yorumun yapılmasını mümkün kılmaktadır. Bu mektup için bkz: Athanasius, "The Festal Letters", s. 1126-1128. Mektup hakkında daha detaylı bilgi için bkz: David Brakke, "Canon Formation and Social Conflict in Fourth-Century Egypt: Athanasius of Alexandria's Thirty-Ninth 'Festal Letter'", *The Harvard Theological Review*, Cambridge University Press, 87/4, 1994 Aynı şekilde Baş'ın bu konudaki yorumu da, konsil kararları ile Arius'un eserlerinin yasaklanmasının zamanla bu şekilde bir rivayete dönüştüğü yönündedir ki kayda değer bir tesbittir. Bilal Baş, "Monoteist Bir Hıristiyanlık Yorumu: Aryuşçülük Mezhebi", *Divan Dergisi*, 2000/2, s. 168, (3. dipnot). 167-200.

İznik Konsilinde bu şekilde bir karar alınmadığı hakkında bkz: R. A. Baker, "How the New Testament Canon was Formed", <http://www.churchhistory101.com/docs/New-Testament-Canon.pdf>, 17.01.2013., 09:44. Bize göre ise, Athanasius'un *Against the Arians* eserinde söylediği çok önemli bir ifadesi vardır ki bu konuya açıklık getirecek mahiyettedir. Athanasius bu eserinde, Arius'un *Thalia* adlı eserini, yeni bir kutsal kitap olarak takdim ettiğini ve Kitab-ı Mukaddes'i terk ederek kendi eserini ön plana çıkarttığını belirtir. Athanasius, "Against the Arians", s. 670. Dolayısıyla Ariuşçular *Thalia*'yı, yeni bir kutsal kitap olarak görmekte dirler. Konsilin bu kitabı yasaklaması, İncil'in karşısında İncil'e alternatif olarak var olan bir kitabın yasaklanması anlamına gelmektedir ki, bu da gerçek İncil ile apokrif İncil'in ayrılması şeklinde değerlendirilebilir. İslam âlimlerinin İncil'ler arasında bir tercihin yapıldığına dair yorumları da aynı bakış açısıyla telif edilebilir. Yani onların Arius'u tevhide savunan bir kabulle ele almaları, onun eserinin yasaklanmasını da onları, gerçek İncil'in yasaklandığı şeklinde bir algıya itmiş olması kuvvetle muhtemeldir. Kısacası, konsilde Yeni Ahit kanonu belirlenmemiş, fakat Arius'un eserinin yasaklanması ve bugün kullanılan Kitab-ı Mukaddes'in varlığını sürdürmesi böyle bir algının oluşumunu tetiklemiştir.

88 Theodore, "The Ecclesiastical History", s. 83; Bu maddeler hakkında Bkz: William Bright, *The Canons of the First four General Councils*, Oxford: Clarendon Press, 1892, s. IX-XV. Bright'ın bu husustaki yorumları için bkz: a.g.e., s. 1-89. Ayrıca Bkz: Philip Schaff, *The Seven*

Yine konsilde, İsa'nın Baba Tanrı ile aynı özden geldiğinin vurgulanmasının yanında, O'nun her şeyin yaratılmasında etkin olduğunu<sup>89</sup>, dolayısıyla Ariuşçuların iddia ettikleri gibi kendisinin yaratılmış bir varlık olmadığı vurgulanır.<sup>90</sup>

Konsilde alınan kararlar arasında Athanasius'un dikkat çektiği Paskalya'nın Pazar günü kutlanması da bulunmaktadır.<sup>91</sup> Böylece Hıristiyan grupların farklı günlerde kutladıkları bu bayram, 21 Mart dolunayını izleyen Pazar günü şeklinde sabitlenir.<sup>92</sup> Bu kararın alınmasında imparator Konstantin, dinsiz Yahudilerin yolunun takip edilmemesi gerektiği noktasında hatırlatmalarda bulunarak etkin bir rol oynar.<sup>93</sup>

## 5. Konsil Kararlarının Değerlendirilmesi ve Sonuç

Quasten, konsilde alınan kararları ve bunların ilan edilme sebebini, yeni çıkmış olan Ariuşçu heretik akımın önüne geçilmesi gibi bir sebebe dayandırır.<sup>94</sup> Bu yüzden kararları ilk değerlendirenler Ariuşçular olurlar. Onlar, konsilde alınan kararları eleştirerek kararlardan memnun olmadıklarını söylerler. Özellikle *homoousios* tabirinin Kitab-ı Mukaddes'te geçmemesini itirazlarının merkezine koyarlar. Athanasius bu eleştiriyi kabul etmekle beraber bu kabulü dinî bir hassasiyet ile yaptıklarını söyler ve onların kabul ettirmeye çalıştıkları tabirlerin de Kitab-ı Mukaddes'te geçmediğini belirterek onları samimiyetsiz olmakla suçlar. Nitekim Athanasius'a göre onların Tanrı'yı yaratılmayan tek unsur şeklinde vurgulamalarından maksatları Baba'yı yüceltmek değil, İsa'yı küçümsemektir.<sup>95</sup>

Kanaatimizce konsilin en hayati dönüm noktası Athanasius'un itiraflarında gizlidir. Athanasius konsilden yıllar sonra yaptığı değerlendirmesinde, İsa ile Baba arasındaki ilişkiyi belirtme adına, Kitab-ı Mukaddes'te geçen

---

*Ecumenical Council*, s. 44-98. Aynı eserinin devamında Schaff, İznik Konsili'ne atfedilen sekisen adet Arapça kanon listesine de yer verir. Philip Schaff, *The Seven Ecumenical Council*, s. 98-109. Bu kanonların kısmen de olsa içerikleri hakkında bkz: Çelik 120-121;

89 Yuhanna, 1/3; Koloseliler, 1/16.

90 Athanasius, "Synodal Letter to the Bishop of Africa", s. 1007.

91 Dvornik, s. 7; Wallace Nelson Stearns, *A Manuel of Patrology Being a Concise Account of the Chief Persons, Sects, Orders, Etc., in Christian History, From the First Century, to the Period of Reformation*, New York: Charles Scribners' Sons, 1899, s. 170. Pazar gününün kutsal gün olması hakkında yapılan farklı bir yorum için bkz: Weigall, s. 119-126.

92 Erbaş, *Hıristiyanlıkta İbadet*, s. 47.

93 John Kaye, *Some Account of Council of Nicaea in Connexion with the Life of Athanasius*, s. 47-48.

94 Johannes Quasten, *Patrology*, United States of America: Christian Classics Inc., 1986, III, 9. Konsil kararlarının Ariuşçu kilise tarihçisi Philostorgius tarafından yapılan kısa bir değerlendirmesi için bkz: Philostorgius, *Church History*, s. 11-13. Kuzgun, konsilde Meryem hakkında da bazı kararların alındığını ileri sürer. Bkz: Kuzgun, s. 122.

95 Athanasius, "Arian History", s. 700-701; Athanasius, "Defence of the Nicene Definition", s. 371-372.



“her şeyin Tanrı’dan olduğunu”<sup>96</sup> cümlesinin merkeze alınmasıyla bir konsensüs sağlanmak üzere olunduğunu, hatta Ariusçuların dahi bunu kabul edeceklerini, ancak bu kabulün, onlar tarafından farklı anlamlarda -Oğul’un yaratılmış olduğu gibi- kullanılma ihtimalinin hissedilmesinden dolayı, İsa’nın Baba’dan olmasının “özünden” gibi bir ilave koyularak ifade edildiğini aktarır. Ariusçular için ise bu terim kabul edilmez<sup>97</sup> ve ayrılık başlamış/derinleşmiş olur.<sup>98</sup> Dolayısıyla İznik kredosu anti-Ariusçu bir şekilde kompoze edilir ve onlara karşı oluşturulan *homoousios* tabiri, dinin özünde olmayan, sonradan yapılan bir ilave şeklinde değerlendirilebilir.<sup>99</sup>

Bu noktada dikkatleri çeken en önemli hususlardan birisi de Athanasius’un, İznik Konsili öncesi yazdığı eserlerinde İsa hakkında çok önemli konulara değindiği halde<sup>100</sup>, İsa’nın özüne dair herhangi bir yorumda bulunmadığıdır. Hatta o, konsilde kabul edilmesini sağladığı bu terimi 337 tarihine kadar kullanmamıştır.<sup>101</sup> Bu ilk kullanımlarında da terimi izah endişesinden uzak durmuş, sadece ifade edip geçmiştir.<sup>102</sup>

Onun *homoousios*’u asıl savunması ise konsilden çeyrek asır sonra 352 yılına rastlar.<sup>103</sup> Kendisine pek çok sıkıntılara sebebiyet veren bu tabiri gerek kullanmak gerekse izahını yapmak için yıllarca beklemesi oldukça ilginç bir durumdur. En az bu durum kadar dikkat çekici olan diğer bir husus da Athanasius’un İznik Konsili’nde kabul edilmemesi için büyük uğraşlar verdiği *homoiousios* terimini yıllar sonra ortodoks sayarak, aradaki tek farkın bir harf (iota) olduğunu söylemesidir.<sup>104</sup> Sonuçta, Smart’ın da dediği gibi sadece bir harf yüzünden kilise ikiye bölünmüş ve zaman kaybetmiştir.<sup>105</sup>

96 I. Korintlilere Mektup, 8/6.

97 Bu durum için Ariusçu görüşlere sahip İzmit Piskoposu Eusebius’un Tyre Piskoposu Paulinus’a gönderdiği mektubuna bakılabilir: Theodore, “The Ecclesiastical History”, s. 76-78. Ambrose, Ariusçuların, İsa’nın Baba’nın özünden geldiğini kabul ettikleri halde, onun Baba’nın gerçek Oğlu olduğunu kabul etmemek için bu terime karşı durduklarını söyler. Ambrose, “Exposition of the Christian Faith”, Ambrose: *Selected Works and Letters*, ed: Philip Schaff, Nicene and Post-Nicene Fathers, Second Series: Grand Rapids MI: Christian Classics Ethereal Library, X, 465.

98 Athanasius, “Defence of the Nicene Definition”, s. 425 – 426.

99 Yukarıda söylendiği gibi bu kavram, Hıristiyanlarca heretik kabul edilen pek çok akıma kapı aralamaktadır.

100 Bkz: Athanasius, “On the Incarnation of the Word”; “Against the Heaten”.

101 İlk yaptığı kullanımlar için bkz: Athanasius, “Against the Arians”, s. 676, 684, 696, 706, 745, 784, 801, vs.

102 Jones, bu konuya biraz farklı yaklaşır. O, Athanasius’un bu terimi izah etmemesini, bu terimin zaten Kitab-ı Mukaddes’in açıklamaları ile anlaşılır olmasına bağlar. Dolayısıyla herhangi bir izahın yapılmasına gerek kalmamaktadır. Marvin D. Jones, s. 28-29.

103 Athanasius, “Defence of the Nicene Definition”, s. 401- 444.

104 Athanasius, “On the Council of Ariminum and Seleucia”, s. 976.

105 Ninian Smart, *The Religious Experience*, New York: The Macmillan, 1991, s. 365.

Bu noktada Philostorgius'un, konsil öncesinde Alexander'ın İznik'e geleerek Hosius ve beraberindeki piskoposlarla "İsa'nın Baba ile aynı tabiatından olduğu ve Arius'un aforoz edilmesi" üzerine ittifak yaptıklarını söylemesi de dikkat çekicidir.<sup>106</sup> Kaçar, Philostorgius'un bu ifadeleri ile Athanasius'un itiraflarını birleştirerek; katılımcı piskoposların İznik'te bir anlaşma değil rakiplerini diskalifiye etme arayışı içinde olduklarını belirtir.<sup>107</sup> Aslında Athanasius'un aktardığı, Ariuşçuların konsilden otuz yıl sonra imparatora yaptıkları sunumda, konsil kararlarını oluşturanın Hosius olduğunu söylemeleri, Philostorgius'un söylemlerindeki gerçeklik payını arttırmaktadır.<sup>108</sup> Neticede şurası muhakkak ki, Athanasius'un da içinde bulunduğu küçük bir azınlık -sayıları yirmi civarında- konsilin sonuç bildirgesinin oluşumunda büyük paya sahip olmuştur.<sup>109</sup>

Aydın'a göre, konsilde alınan kararlarla beraber, İncil'lerde İsa için kullanılan ve mecaz anlam içeren vurgular, felsefi anlamlandırmalar ile şekil değiştirmiştir. Mecazi anlamda Tanrı'nın Oğlu olan İsa, metafizik anlamda Tanrı'nın Oğlu pozisyonuna getirilmiştir.<sup>110</sup> Böylece, konsilde Greko-Romen dünyadan alınan bir usulle İsa'nın inkarne olmuş Tanrı'nın Oğlu olması kavramlaştırılmıştır.<sup>111</sup>

Baş, konsil hakkında alınan kararların çok az bir kısmının Baba ve Kutsal Ruh hakkında, çoğunluğunun İsa hakkında olduğunu aktardıktan sonra, bu durumun Ariuşçu doktrinlerinin kapsamlı bir çürütmesi olduğunu vurgular.<sup>112</sup> Şu durumda konsil kararları, Arius'un görüşlerinin tamamına yazılan bir reddiye mahiyetini taşımaktadır. Nitekim yukarıda değinildiği üzere Kaçar'ın, piskoposların konsildeki amaçlarının birbirlerini dışlamak olduğu iddiası,<sup>113</sup> Baş'ın tespitleriyle beraber ele alındığında, konsil kararları alınırken nelerin hedeflendiği daha iyi gözükmektedir. Nitekim konsil kararları böyle bir fikri alt yapı ile hazırlandığı için, imparator Konstantin'in kararları,

106 Philostorgius, *Church History*, s. 9-10.

107 Kaçar, *Geç Antikçağ'da Hıristiyanlık*, s. 85-86; A.g.y. "Roma İmparatorluğu'nda Kilise Konsillerinin Siyasallaşması: İznik Örneği", s. 12.

108 Athanasius, "Arian History", s. 630.

109 Archibald Robertson, "Prolegomena", s. 20-21.

110 Mahmut Aydın, *İsâ Tanrı mı? İnsan mı?*, İstanbul: İz Yayıncılık, 2002, s. 129.

111 John Hick, "Jesus and the World Religions", Hick ed., *The Myth of God Incarnate*, London: SCM Press, (Second Edition), 1993, s. 168.

112 Bilal Baş, "Ortodoxy of Origen of Alexandria's Trinitarian Doctrine: Is his Theology Arian or Nicene", *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sayı: 37, 2009/2, s. 99. Benzer ifadeleri Hanson da söyler: Bkz: Hanson, s. 164-165, 172. Kelly de Arius'un görüşleri ve İznik Konsili kararları arasında olan ilişkiyi karşılaştırmalı olarak ele alır. Bunun için bkz: Kelly, *Early Christian Creeds*, s. 231-242.

113 Kaçar, *Geç Antikçağ'da Hıristiyanlık*, s. 89.

imparatorluğun kanunları olarak benimsemesine rağmen, uygulama noktasında sıkıntılar yaşanmıştır.<sup>114</sup>

Konsilin dikkat çeken bir başka özelliği, devletin kiliseden aldığı yetkileri kullanmaya başladığı noktanın burası olmasıdır. Yukarıda söylendiği gibi Konstantin'in kiliseye sağladığı bazı ayrıcalıklar Kilise açısından bir zafer gibi değerlendirilebilirdi. Ancak Çelik'e göre her zafer bazı bedeller gerektirir. Nitekim Konstantin, yeniden imar ettiği imparatorluk içinde kendisine paralel bir yapılanmanın mevcudiyetine müsaade etmeyecek ve kendisinin sadece siyasi yönden değil, dini olarak da en üst seviyede olmasını isteyecektir. Nitekim Çelik, devletin kilisenin elinden aldığı haklardan bazılarını; i) kiliseye ait yasaları düzenlemek, ii) genel konsiller toplamak, iii) bu konsillerde önerileri belirlemek, iv) dini makamlara piskopos atamak, v) aforozların onaylanması veya kaldırılması, vi) dogmatik tartışmaları karara bağlama şeklinde sıralar. Böylece ona göre, kilisenin üç yüz yıldan beri verdiği mücadele boşa gitmiştir ve o, devletin gölgesi altına girmiştir. İşte bütün bu gelişmeler, İznik Konsili ile resmen başlamıştır.<sup>115</sup>

Diğer önemli bir konu ise Athanasius'un da konsil kararlarından etkilendiği iddiasıdır. Çünkü bilinmektedir ki konsilin yapıldığı yıllarda Athanasius'un teolojisi henüz netleşmemiştir.<sup>116</sup> Nitekim yukarıda da belirtildiği üzere Athanasius'un *homoousios* hakkında sonradan yaptığı itirafları; İznik Konsili'nden kısa bir süre önce toplanan Antakya Konsili'nde *homoousios* veya *homoiousios* terimlerinin hiç yer almaması; bu terimlerin konsilde konuşulacak konular arasında yer almadığı halde doğaçlama ortaya çıkışı; yine Athanasius'un *homoousios* tabirini hem uzunca bir müddet kullanmaması<sup>117</sup> hem de onu savunmak için otuz yıla yakın bir süre beklemesi; İznik öncesi Athanasius'un eserlerinde *homoousios* tabirine rastlanılmaması ve Athanasius'un konsil esnasında doğruluğuna şiddetle karşı çıktığı *homoiousios* terimini sonradan ortodoks görmesi gibi durumlar göz önünde bulundurulduğunda Athanasius'un konsil esnasında fikirlerinin net olmadığı, nihai fikirlerini konsilden etkilenerek sonradan oluşturduğu şeklinde bir yorumun yapılmasını mümkün kılmaktadır.

Konsil, her ne kadar kilisede patlak veren anlaşmazlıkları gidermek için toplansa da bunu gerçekleştirdiğini söylemek çok mümkün görünmemekte-

114 Mustafa Sinanoğlu, "İznik Konsili", *DİA*, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 2001, XXIII, 551.

115 Çelik, s. 104-105.

116 Thomas G. Weinandy, *Athanasius: a Theological Introduction*, UK ve USA: Ashgate Publishing, 2007, s. 2.

117 Harnack'a göre Athanasius, bu terim gibi formülvari ifadelerle çok da ilgili değildir. Onun üzerinde durduğu şey İsa'nın Tanrı olduğudur. Bu yüzden de onun, Athanasius'un *homoousios* terimini çok sık kullanmamasını yadırgamadığı söylenebilir. Harnack, *Outlines of the History of Dogma*, s. 248.

dir. Çünkü konsil sonrası, gerek Ariusçuluk perdesi altında gerekse başka akımların etkisiyle bu kararlar hep eleştirilecektir. Kısacası, Hıristiyanlığa barış ve huzur getirmesi amaçlanan kararların hedefine tam anlamıyla ulaşamadığı söylenebilir.

### Kaynakça

- AMBROSE, "Exposition of the Christian Faith", *Ambrose: Selected Works and Letters*, , ed: Philip Schaff, Nicene and Post-Nicene Fathers, Second Series: Grand Rapids MI: Christian Classics Ethereal Library, X, 352-560.
- ATAURRAHİM, Muhammed, *Bir İslam Peygamberi Hz. İsa*, çev. Kürşat Demirci, İstanbul: İnsan Yayınları, 1997.
- ATHANASIOS, *Select Works and Letters by Athanasius*, ed: Philip Schaff, Nicene and Post-Nicene Fathers Second Series, Grand Rapids: MI Christian Classics Ethereal Library, c. IV.
- AYDIN, Mahmut, "Hıristiyanlık", *Yaşayan Dünya Dinleri*, Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2007, 78-102.
- AYDIN, Mehmet, *Hıristiyan Kaynaklarına Göre Hıristiyanlık*, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2007.
- AYRES, Lewis, "Athanasius' Initial Defence of the Term  $\theta\upsilon\sigma\upsilon\sigma\iota\omicron\varsigma$ : Rereading the De Decretis", *Journal of Early Christian Studies*; The John Hopkins University Press, Sonbahar 2004, 337-359.
- BAKER, R. A., "How the New Testament Canon was Formed", <http://www.churchhistory101.com/docs/New-Testament-Canon.pdf>, 17.01.2013., 09:44.
- BARNES, Timoty D., "The Exile and Recall of Arius", *Journal of Theological Studies*, NS., Oxford University Press, cilt: 60, 2009, 109-129.
- BAŞ, Bilal, "Monoteist Bir Hıristiyanlık Yorumu: Aryüsçülük Mezhebi", *Divan Dergisi*, 2000/2, 167-200.
- \_\_\_\_\_, Bilal, "Ortodoxy of Origen of Alexandria's Trinitarian Doctrine: Is his Theology Arian or Nicene", *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2009/2, sayı:37, 93-110.
- BEATRICE, Pier Franco, "The word 'Homoousios' from Hellenism to Christianity", *Church History*, 71/2, 2002, 243-272.
- BIHLMAYER, K., H. TUCHLE, I. – IV. *Yüzyıllarda Hıristiyanlık*, çev. Altun Göral, İstanbul: Güler Matbaası, 1971.
- BRAKKE, David, "Canon Formation and Social Conflict in Fourth-Century Egypt: Athanasius of Alexandria's Thirty-Ninth "Festal Letter"", *The Harvard Theological Review*, Cambridge University Press, 87/4, 1994, 395-419.
- BRIGHT, William, *The Canons of the First four General Councils*, Oxford: Clarendon Press, 1892.
- BURRUS, Virginia, "The Heretical Woman as Symbol in Alexander, Athanasius, Epiphanius, and Jerome", *The Harvard Theological Review*, 84/3, 1991, 229-248.
- CALEY, Brain E., "Councils: Christian Councils", *Encyclopedia of Religion*, United States of ed: Lindsay Jones, America: Thomsan Gale, Second Edition, 2005, 2039-2046.

- CHADWICK, Henry, "The Early Christian Community", *The Oxford Illustrated History of Christianity*, ed: John McManners, New York: Oxford University Press, 1990, 21-61.
- CHIDESTER, David, *Christianity A Global History*, New York: Harper Collins, 2000.
- ÇELİK, Mehmet, *Süryani Tarihi I*, Ankara: Ayraç Yayınları, 1996.
- ÇOBAN, Bekir Zakir, *Geçmişten Günümüze Papalık*, İstanbul: İnsan Yayınları, 2009.
- DAVUD, Abdülahad, *İncil ve Salib*, Yay. Haz. Kudret Büyükçoşkun, İstanbul: İnkilap Yayınları, 1999.
- DAVUD, Abdülahad, *Teorat ve İncil'e Göre Hz. Muhammed*, çev. Nusret Çam, İzmir: Nil Yayınları, 1988.
- DEMİRCİ, Kürşat, "İstanbul Patrikhanesinin Tarihi Gelişiminde Rol Oynayan Siyasi Faktörler (Osmanlı Çağına Kadar)", *Tarihi, Siyasi, Dini ve Hukuki Açından Ekmümenik Patrikhane*, Ed. Cengiz Aktar, İstanbul: İletişim Yayınları, 2011.
- \_\_\_\_\_, Kürşat, *Bir Hıristiyan Mezhebi Olarak Ortodoksluğun Teolojisi*, İstanbul: Ayışığı Kitapları, 2005.
- DORNER, J. A., *History of the Development of the Doctrine of the Person of Christ*, Edinburgh: T & T Clark, 1892.
- DRECOLL, Volker Henning, "Nicea, Council of (325)", *Religion Past and Present : Encyclopedia of Theology and Religion*, ed: Hans Dieter Betz, Don S. Browning, Bernd Janowski, Eberhard Jüngel, Leiden: E. J. Brill, 2011, IX, 151-153.
- DVORNIK, Francis, *Konsiller Tarihi İznik'ten II. Vatikan'a*, İngilizce'den Fransızcaya çev. Soeur Jean-Marie O.P., Fransızcadan Türkçeye çev. Mehmet Aydın, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1990.
- EL-HİNDİ, Rahmetullah, *İzharü'l-Hakk*, çev. Ali Namlı, İstanbul: İsam Yayınları, 2012, I.
- EPIPHANIÜS OF SALAMIS, *The Panarion*, çev. Frank Williams, Leiden: E.J. Brill, 1997.
- ERBAŞ, Ali, *Hıristiyanlıkta İbadet*, İstanbul: Ayışığı Kitapları, 2003.
- EUSEBIUS, "The Life of Constantine", *Eusebius Pamphilius: Church History, Life of Constantine, Oration in Praise of Constantine*, ed: Philip Schaff, Nicene and Post-Nicene Fathers Second Series, Grand Rapids, MI: Christian Classics Ethereal Library, I, 927-1066.
- FREND, W.H.C., *The Early Church*, Philadelphia: Fortress Press, 1987.
- GREGORY OF NAZIENZUS, "Select Orations", *Cyril of Jerusalem, Gregory Nazianzen*, ed: Philip Schaff, Nicene and Post-Nicene Fathers Second Series, Grand Rapids, MI: Christian Classics Ethereal Library, VII, 367-775.
- GUY, Laurie, *Introducing Early Christianity*, USA: Intervarsity Press, 2004.
- GWATKIN, H. M., *The Arian Controversy*, London: Longsman Green and Co., 1889.
- HANSON, R.P.C., *The Search For the Christian Doctrine of God: The Arian Controversy 318-381*, Edinburgh: T&T Clark, 1988.
- HARNACK, Adolf, *Outlines of the History of Dogma*, çev. Edwin Knox Mitchell, New York: Funk & Wagnalls Company, 1893.
- HICK, John, "Jesus and the World Religions", *The Myth of God Incarnate*, London: SCM Press, (Second Edition), 1993, 167-185.
- HILARY, "On the Councils", *Hilary of Poitiers, John of Damascus*, ed: Philip Schaff, Nicene and Post-Nicene Fathers Second Series, Grand Rapids, MI: Christian Classics Ethereal Library, IX, 127-169.

- JAKSON, George A., *The Post Nicene Greek Fathers*, ed. George P. Fisher, New York: D. Appleton and Company, 1883.
- JOHNSON, Paul, *A History of Christianity*, New York: Simon & Schuster, 1976.
- JONES, Marvin D., *Hermeneutical Principles in Contra Arianos of Athanasius of Alexandria*, Universtiy of South Africa, (Basılmamış Doktora Tezi), 2004.
- KAÇAR, "Roma İmparatorluğunda Kilise Konsillerinin Siyasallaşması: İznik Örneği", *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2/1, 2002, 1-18.
- \_\_\_\_\_, Turhan, *Geç Antikçağ'da Hristiyanlık*, İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları, 2009.
- KAYE, John, *Some Account of Council of Nicaea in connexion with the Life of Athanasius*, London: Franncis & John Rivington, 1853.
- KELLY, J.N.D., *Early Christian Creeds*, Great Bratain: Continuum, Third Edition, 2008.
- \_\_\_\_\_, J.N.D., *Early Christian Doctrines*, Adam & Charles Black, London: Fourth Edition, 1968.
- KUZGUN, Şaban, *Dört İncil: Yazılması Derlenmesi Muhtevası Farklılıkları ve Çelişkileri*, İstanbul: Fazilet Neşriyat, 2008.
- LEITHART, Peter J., *Athanasius*, Usa: Baker Academic, 2011.
- LEITZMANN, Hans, *A History of the Early Church*, çev. Bertram Lee Woolf, Cleveland: Meridian Books, (III ve IV. cildler), 1964.
- LEMERLE, Pavlus, *Bizans Tarihi*, çev. Galip Üstün, İstanbul: 2005.
- MEYENDORFF, John, "Christ as Savior in the East" *Christian Spirituality: Origins to the Twelfth Century*, Ed. Bernard McGinn & John Meyendorff, with Jean Leclercq, Crossroad, New York: 1985, 231-252.
- MILMAN, Henry Hart, *The History of Latin Christianity*, New York: Sheldon and Company, 1867, I.
- OSTROGORSKY, George, *Bizans Devleti Tarihi*, çev. Fikret Işıltan, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1981.
- PHILOSTORGIUS, *Church History*, çev. Philip R. Amiddon, ed: William Adler & Everett Ferguson, Atlanta: Society of Biblical Literature, 2007.
- QUASTEN, Johannes, *Patrology*, Christian United States of America: Classics Inc., 1986, III.
- ROBERTSON, Archibald, "Prolegomena", *Athanasius: Select Works and Letters*, ed: Philip Schaff, Nicene and Post-Nicene Fathers Second Series, Grand Rapids, MI: Christian Classics Ethereal Library, IV, 4-157.
- SCHAFF, Philip, *The Seven Ecumenical Council*, Nicene and Post-Nicene Father Second Series, Grand Rapids, MI: Christian Classics Ethereal Library, XIV.
- SİNANOĞLU, Mustafa, "İznik Konsili", *DİA*, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 2001, XXIII, 549-552.
- SMART, Ninian, *The Religious Experience*, New York: The Macmillan, 1991.
- SOCRATES, "The Ecclesiastical History", *Socrates and Sozomenus Ecclesiastical Histories*, ed: Philip Schaff, Nicene and Post-Nicene Fathers Second Series, Grand Rapids, MI: Christian Classics Ethereal Library, II, 2-325.
- SOZOMEN, "The Ecclesiastical History", *Socrates and Sozomenus Ecclesiastical Histories*, ed: Philip Schaff, Nicene and Post-Nicene Fathers Second Series, Grand Rapids, MI: Christian Classics Ethereal Library, II, 326-698.

- STEARNS, Wallace Nelson, *A Manuel of Patrology Being a Concise Account of the Chief Persons, Sects, Orders, Etc., in Christian History, From the First Century, to the Period of Reformation*, New York: Charles Scribners' Sons, 1899.
- STEBBING, George, *The Story of the Catholic Church*, London: Sands & Company, 1915.
- SULPITIUS SEVERUS, "The Sacred History of Sulpitius Severus", *Sulpitius Severus, Vincent of Lerins, John Cassian*, ed: Philip Schaff Nicene and Post-Nicene Fathers Second Series, Grand Rapids, MI: Christian Classics Ethereal Library, , XI, 119-206.
- ŞER, Adday, *Siirt Vakayinamesi: Doğu Süryani Nasturi Kilisesi Tarihi*, çev. Celal Kabadayı, İstanbul: Yaba Yayınları, 2002.
- THEODORET, "The Ecclesiastical History", *Theodoret, Jerome, Gennadius, & Rufinus: Historical Writings*, ed: Philip Schaff, Nicene and Post-Nicene Fathers Second Series, Grand Rapids, MI: Christian Classics Ethereal Library, III, 60-280.
- ULRICH, Jörg, "Nicaea and the West", *Viçiliae Christianae*, Leiden: Brill, 51/1, 1997, 10-24.
- URBINA, I. Ortiz De, "Nicaea I, Council of", *New Catholic Encyclopedia*, USA: The Catholic University of America, 1967, X, 432-434.
- VOLTAIRE, "Ruhani Kurultaylar", *Felsefe Sözlüğü*, çev. Lutfi Ay, İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1965, II, 118-124.
- WEIGALL, Arthur, *Hıristiyanlığımızdaki Putperestlik*, İstanbul: Ozan Yayıncılık, 2002.
- WEINANDY, Thomas G., *Athanasius: a Theological Introduction*, UK ve USA: Ashgate Publisng, 2007.